

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО”

Електронне видання

**ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ
З ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА**

галузь знань 0304 “Право”,
освітньо-кваліфікаційний рівень “Бакалавр”,
напрямок підготовки 6.030401 “Правознавство”

для студентів I курсу денних факультетів

Харків
2013

Тематика курсових робіт з теорії держави і права (галузь знань 0304 “Право”, освітньо-кваліфікаційний рівень “Бакалавр”, напрям підготовки 6.030401 “Правознавство”) для студентів I курсу денних факультетів / уклад.: О. В. Петришин, Л. В. Авраменко, І. О. Биля-Сабадаш та ін. – Х.: Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”, 2013. – 57 с.

У к л а д а ч і: О.В. Петришин,
Л.В. Авраменко,
І.О. Биля-Садабаш,
Л.Л. Богачова,
Д.О. Вовк,
Л.А. Вороніна,
О.Р. Дашковська,
С.М. Олейников,
Л.М. Павловська,
С.П. Погребняк,
В.С. Протасова,
О.В. Пушняк,
В.С. Смородинський,
О.О. Уварова,
М.Г. Хаустова,
О.В. Хоменко,
Г.О. Христова,
Л.М. Шипілов

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
університету (протокол № 3 від 14.03.2013 р.)*

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Важливою формою самостійної роботи студентів з курсу теорії держави і права є написання курсової роботи. Написання курсової роботи сприяє більш глибокому засвоєнню положень теорії держави і права, набуття необхідних навичок узагальнення державно-правової практики.

Теми курсових робіт і конкретні методичні вказівки, план та література до кожної теми знаходяться на кафедрі. Тема курсової роботи обирається студентами самостійно з тематики курсових робіт, визначених кафедрою для написання у відповідному навчальному році. Допомогу в написанні курсової роботи здійснює викладач, який веде семінарські заняття.

Для написання курсової роботи слід ознайомитися з планом обраної теми, списком необхідної літератури, методичними рекомендаціями, опрацювати відповідні розділи підручників тощо. Список запропонованої до кожної теми літератури не є вичерпним, тому можна самостійно підбирати додаткову літературу, нормативні акти, матеріали юридичної практики та інші джерела відповідно до обраної теми курсової роботи.

У процесі вивчення спеціальної літератури доцільно робити виписки, вести конспекти, систематизувати матеріал згідно з планом курсової роботи. Слід вказувати назву книги, статті, прізвище автора, рік видання, сторінки, які використовувалися з тим, щоб при написанні роботи мати можливість у належний спосіб оформити посилання на використані джерела.

Робота повинна мати аналітичний, а не описовий характер. Це означає наступне: якщо розкривається сутність правового чи державного явища, то дається визначення його поняття, перелік і характеристика ознак; при виділенні певних видів того чи іншого державно-правового явища вказуються критерії подібної класифікації; здійснюючи порівняльний аналіз державно-правових явищ, необхідно назвати їх спільні та відмінні ознаки, зробити висновок про їх співвідношення; порівнюючи певні точки зору, поняття, потрібно їх відповідно аргументувати. Особливу увагу слід приділити формулюванню відповідних понять (з урахуванням існуючих в юридичній літературі точок зору), роз-

криттю та обґрунтуванню суттєвих рис, властивостей, закономірностей, принципів і тенденцій розвитку державно-правових явищ. Теоретичний матеріал повинен підкріплюватись положеннями Конституції України, чинного законодавства та прикладами з юридичної практики.

Курсова робота повинна мати завершений характер. Її тема вважається розкритою, якщо в ній послідовно і правильно висвітлені всі питання в повному обсязі, змістовно і обґрунтовано використана рекомендована та додаткова література. Роботу слід розпочинати коротким *вступом*, в якому зазначити актуальність, теоретичну і практичну значущість проблематики, що розглядається. Наприкінці роботи наводяться *висновки*, в яких необхідно викласти основні надбання роботи, її підсумки, основні позиції автора з приводу досліджуваної теми. Сформульовані висновки та визначення понять мають бути зрозумілими, чіткими, логічно несуперечливими і пов'язуватись з іншими положеннями роботи. Наведені факти, статистичні дані та інші матеріали повинні бути достовірними і систематизованими.

Цитати необхідно брати в лапки і внизу сторінки давати точні і повні посилання на конкретне джерело – монографію, статтю тощо (авторська назва роботи, місце та рік її видання, назва видавництва (для монографії), назва журналу, рік та номер видання (для статті), а також відповідні сторінки). Посилання супроводжуються цифровою нумерацією і подаються мовою оригіналу (наприклад: Цвік М.В. Про сучасне праворозуміння // Вісник Акад. правових наук України. – 2001. – №4. – С.7.). Посилання на використані джерела також можна робити відповідно до їх переліку в списку літератури, який розміщується в кінці роботи. Наприклад, після цитати, яка взята зі сторінки 14 літературного джерела, що розміщене в переліку використаних джерел під номером 1, необхідно зробити запис [1, с. 14].

Після наведеного наприкінці роботи списку використаних літературних джерел і законодавчих актів необхідно поставити дату її виконання та особистий підпис студента.

Обсяг роботи складає 25 – 30 пронумерованих сторінок формату А 4, береги – 2 см. для зауважень рецензента. Робота виконується власноручно, грамотно і розбірливо. У разі фізич-

них вад студента, через які він не може самостійно написати текст, можливе застосування комп'ютерного набору. У тексті не допускаються закреслення, помітки та ін.

Титульна сторінка курсової роботи оформлюється у такий спосіб:

<p>Міністерство освіти і науки України Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»</p> <p>Курсова робота з теорії держави і права «назва теми курсової роботи»</p> <p>Виконав: група, курс, назва факультету, на якому навчається студент прізвище, ім'я, по-батькові студента</p> <p>Перевірив: вчене звання, посада, прізвище, ім'я, по-батькові викладача</p> <p>м. Харків 2013</p>

Курсова робота повинна бути представлена для перевірки викладачу, який веде семінарські заняття до 30 квітня відповідного академічного року навчання. У разі невідповідності курсової роботи вимогам, що висуваються до написання курсових робіт студентів денних факультетів, такі роботи повертаються студенту на доопрацювання.

Не допускаються до захисту і потребують доопрацювання такі роботи:

- які повністю або в значній частині виконанні несамо-стійно, шляхом механічного переписування першоджерел, підручників, матеріалів взятих з Інтернету;

- в яких виявлені суттєві помилки і недоліки, що свідчать про те, що основні питання теми не засвоєні студентом;

- з низьким рівнем грамотності і грубим порушенням правил оформлення курсової роботи.

Захит курсової роботи відбувається у присутності двох викладачів кафедри, одним з яких є викладач семінарських занять. Захит проходить в усній формі, студенти доповідають зміст роботи, відповідають на зауваження та поставлені викладачами запитання. Під час захисту дозволяється використовувати додаткові матеріали.

За результатами захисту виставляється оцінка за шкалою: відмінно, добре, задовільно, не задовільно. У випадку незадовільної оцінки студент зобов'язаний виконати роботу знову і подати її до захисту до початку поточної сесії.

Тема 1. Теорія держави і права як фундаментальна юридична наука

План

1. Теорія держави і права: поняття, риси.
2. Предмет теорії держави і права.
3. Функції теорії держави і права.
4. Формування теорії держави і права як самостійної юридичної науки.

Вихідними для вивчення курсу теорії держави і права є наукознавчі питання цієї науки. Правильне розуміння предмету теорії держави і права, її функцій, знання історії становлення цієї науки, є необхідною умовою як опанування загальнотеоретичних знань, так і осмислення юриспруденції в цілому.

Розгляд першого питання корисно розпочинати із загального визначення науки, окреслення груп наук (технічні, природничі, суспільні) та пояснення, до якої з них відноситься юриспруденція, складовою якої є загальна теорія держави і права. Далі потрібно сформулювати визначення теорії держави і права, навести критерії науковості цієї сфери знань, дослідити її ознаки та особливості. Пояснюючи риси теорії держави і права, слід зупинитися на статусі даної науки в системі юридичних наук, вказати особливості впливу останньої на юридичну практику, пояснити її загальний і фундаментальний характер.

Розкриваючи друге питання, слід надати визначення предмету теорії держави і права та охарактеризувати його структуру. Кожен елемент структури предмету потребує окремого детального розгляду. Зокрема, потрібно вказати на специфіку закономірностей виникнення, розвитку і функціонування державно-правових явищ, що досліджуються теорією держави і права та навести приклади таких закономірностей. Слід також звернути увагу на систему юридичних понять як елементу складу предмету, вказати види цих понять, навести їх приклади з використанням Конституції та чинного законодавства України.

Третє питання роботи присвячене функціям загальної

теорії держави і права. Розглядаючи його, потрібно зупинитись на характеристичі функцій, спільних для всіх юридичних наук (пізнавальна, евристична, прогностична ідеологічно-виховна, функція допомоги практиці). Окремо слід пояснити функції теорії держави, що притаманні лише цій науці (узагальнюючу, інтеграційну, методологічну). Потрібно розуміти, що саме через ці функції розкривається роль теорії держави і права в системі юридичних наук.

Відповідаючи на четверте питання, необхідно проаналізувати розвиток енциклопедії права і філософії права як дисциплін, які історично і генетично передують формуванню теорії держави і права. Переходячи безпосередньо до вивчення процесу формування теорії держави і права як окремої дисципліни, потрібно виокремити основні причини генези цієї сфери знань, назвати відомих науковців – теоретиків різних періодів, накреслити основні тенденції розвитку теорії держави і права на сучасному етапі.

Рекомендована література

1. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. – М.: Статут, 1999 – 712 с.
2. Антологія української юридичної думки: В 10 т. Т. 1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права /Упоряд. Бабкін В.Д., Усенко І.Б, Пархоменко Н.М., За заг. ред. Шемшученко Ю.С.- К.: Видавничий дім "Юридична книга", 2002.- 568 с.
3. Балинська О.М., Гарасимів Т.З. Проблеми теорії держави і права. – Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – 320 с.
4. Гусарєв С., Колодій А. Фундаменталізація теорії держави і права // Право України. - 2009. - № 4. - С. 194-196.
5. Загальна теорія держави і права: Навчальний посібник /За ред. Копейчикова В.В.- К.: Юрінком Інтер, 2000.- 320 с.
6. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид.

наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584 с.

7. Козюбра М.І. Місце філософії права в системі суспільствознавства (до питання про дисциплінарний статус філософії права) // Проблеми філософії права. Т. 1. – Київ-Чернівці: Рута, 2003. – С.27-32.

8. Оніщенко Н.М. Значення та роль правопізнавальних конструкцій у загальній теорії держави і права // Держава і право. Юридичні і політичні науки. Вип.37. - К.: Ін-т держави і права НАН України, 2007. - С.3-9.

9. Тімочко О.Ю. Про предмет і об'єкт теорії держави та права // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. юридична. Вип. 2. - Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2007. - С. 64-70.

10. Лобода Ю.П. Цінність держави як складник предмета теоретико-правової юриспруденції // Держава і право. Юридичні і політичні науки. Вип.10. - К.: Ін-т держави і права НАН України, 2001. - С. 40-44.

11. Кельман М. Аналіз традиційності і новацій у розвитку теорії держави і права //Право України. - 2006.- № 9.-С. 38-42.

12. Оборотов Ю.М., Крестовська Н.М., Крижанівський А.Ф. Теорія держави і права: Державний іспит. – Х.: Одісей, 2007. – 256 с.

13. Недбайло П.Е. Введение в общую теорию государства и права (предмет, система, функции науки: Учебное пособие. – К.: Вища школа, 1971. – 160 с.

14. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. – Львів: Край, 2008. – 224 с.

15. Чевыкалов И.Н. Теория государства и права. Ч.1. Энциклопедия права. Общее учение о праве. – Донецк: ДонГУ, 2000. – 133 с.

16. Цвік М. Основні напрямки наукових досліджень в галузі теорії та історії держави і права // Вісник Академії правових наук України – 2003. - №2-3 (33-34). - С.25-37.

Тема 2. Поняття держави та її типи

План

1. Багатоаспектність розуміння держави.
2. Поняття та ознаки держави.
3. Цивілізаційний підхід до типології держави.
4. Формаційний підхід до типології держави.
5. Типологічна характеристика сучасної української держави.

Тема «Поняття держави та її типи» спрямована на поглиблене вивчення студентами навчального матеріалу, присвяченого розумінню поняття держави, яке, з одного боку, характеризується системою формальних ознак, притаманних їй незалежно від часу чи території існування, а з іншого - унікальністю змісту, що зумовлює як наявність різноманітних підходів до її тлумачення, так і необхідність поділу держав, що існували й існують, на типи за їх найсуттєвішими ознаками.

Перше питання присвячене розгляду держави як багатоаспектного явища, яке і відбиває історично сформовані різноманітні підходи до її визначення. Розглядаючи *державу як організацію всього суспільства*, слід звернутися до теорій суспільного договору, солідаризму, плюралістичної демократії тощо, вказати на загальносуспільні функції, притаманні державі. При оцінці *держави як організації певних соціальних груп* необхідно проаналізувати теорію еліт, марксистське вчення про державу, використовуючи досвід минулого та сучасності, навести приклади вираження державою волі пануючої меншості всупереч суспільним інтересам. Третій аспект, *сприйняття держави як апарату влади*, вимагає звернення до техніко-економічних, інституційних теорій держави, надання характеристики держави як системи інститутів здійснення публічної влади.

На підставі попереднього розгляду багатоаспектності підходів до розуміння держави, в другому питанні слід висвітлити та проаналізувати найбільш типові ознаки сучасної держави, зокрема: наявність чітко визначеної території, політична влада,

державний суверенітет, населення, яке пов'язана з державою відносинами громадянства чи підданства, здатність видавати закони та інші правові акти, наявність чиновництва та мілітаризованих утворень – армії і поліції. При роботі над цим питанням доречним є використання історичного досвіду, а також нормотворчої практики України та іноземних держав, в результаті необхідно дати розгорнуте визначення держави.

Третє та четверте питання пов'язанні із вивченням найбільш поширених підходів до поділу держав на певні типи. Так, звертаючись до цивілізаційної теорії необхідно дослідити критерії поділу держав за цивілізаційною ознакою, виділити типи цивілізацій, надати узагальнюючу характеристику державам, що до них входять. Як наслідок, доцільно проаналізувати позитиви та негативи використання цивілізаційного критерію в типології держави.

При дослідженні формаційного підходу слід засвоїти поняття суспільно-економічної формації, визначити роль економічного фактору, ознайомитися із критеріями класифікації за даним типом, оглянути існуючі формаційні типи держав: робітничо-феодална, буржуазна, соціалістична, постіндустріальна держави тощо. На завершення опрацювання четвертого питання треба визнати позитивні і негативні риси формаційного розуміння еволюції держави.

Підсумком роботи над третім та четвертим питаннями має стати проведення порівняльного аналізу обох підходів до типології держави.

Заключне питання орієнтує студента на вміння застосувати теоретичний матеріал, набутий при роботі над попередніми питаннями при аналізі вітчизняної державності. Виходячи із сучасних тенденцій державно-правової практики України, необхідно дослідити її цивілізаційну та формаційну належність, визначити можливі перспективи розвитку в умовах глобалізаційних викликів.

Рекомендована література

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования / Д. Белл; Пер. с англ. Иноземцев В.Л. (ред. и вступ. ст.). - М.: Academia, 1999. - 956 с.
2. Бутенко А. П. Государство: его вчерашние и сегодняшние трактовки / А. П. Бутенко // Государство и право. – 1993. - № 7. – С. 1-20.
3. Гомеров И. Н. Государство и государственная власть: предпосылки, особенности, структура / И.Н. Гомеров. – М.: ООО «Изд-во ЮКЭА», 2002. - 830 с.
4. Джураева Е. А. К вопросу о типологии современного государства / Е. А. Джураева // Митна справа. – 2009. - № 3. – С. 74 - 77.
5. Історія вчень про державу і право: Підручник / за ред. проф. Г.Демиденка, проф. О.В. Петришина. – Х.: Право, 2009. – 256 с.
6. Карашук В. В. Суверенітет у системі основних ознак держави / В. В. Карашук // Держава і право. Юридичні і політичні науки. Вип. 29: Зб. наук. пр. - К.: Ін-т держави і права НАН України, 2005. - С.108-111.
7. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура / М. Кастельс; Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. М.: ГУ ВШЭ, 2000. - 608 с.
8. Манов Г. И. Признаки государства: Новые прочтения / Г. И. Манов. - М.: Спарк, 1993. – 230 с.
9. Маркс К. До критики політичної економії / Маркс К., Енгельс Ф. – Твори: Пер. з 2-го рос. вид. – К.: Держполітвидав УРСР, 1963. – Т. 13. – С. 1–65.
10. Мима І. В. Деякі аспекти визначення типу держави залежно від місця релігійних норм у правовій системі країни / І. В. Мима // Держава і право. Юридичні і політичні науки. Вип. 44: Зб. наук. пр. - К.: Ін-т держави і права НАН України, 2009. – С. 19-25.
11. Понятие государства в четырех языках: Сб. статей / Под ред.. О. Хархордина. – Спб.,; М.: Европейский университет в Санкт-Петербурге: Летний Сад, 2002. – 218 с.

12. Телятник Л. Логіко-методологічне тлумачення ознак загального поняття держави / Л. Телятник. – Право України. – 2002. - №9. – С. 14-18.

13. Тойнбі А. Дослідження історії. Том 1 / Арнольд Тойнбі; Пер. з англ. В. Шовкуна. – К.: Основи, 1995. – 614 с.

14. Тойнбі А. Дослідження історії. Том 2 / Арнольд Тойнбі; Пер. з англ. В. Шовкуна. – К.: Основи, 1995. – 406 с.

15. Чиркин В. Е. Три ипостаси государства / В. Е. Чиркин // Государство и право. – 1993. - №8. – С. 107 -115.

Тема 3. Поділ влади як фундаментальний принцип організації і діяльності державного апарату

План

1. Поняття державного апарату та принципи його організації і діяльності.

2. Поділ державної влади: історія виникнення ідеї, формування теорії, реалізація конституційного принципу.

3. Характеристика законодавчої, виконавчої і судової гілок державної влади.

4. Система «стримувань і противаг» як складова поділу державної влади. Її особливості, обумовлені формою державного правління.

5. Модель поділу державної влади та система стримувань і противаг за Конституцією України 1996 р.

Відповідь на перше питання рекомендується розпочати з формулювання визначення державного апарату та його ознак. Далі необхідно сформулювати поняття державного органу, доцільно навести різноманітні класифікації державних органів, обумовлені різноспрямованістю та складністю владно-управлінських функцій держави. Особливої уваги потребує питання, що передбачає визначення й аналіз принципів організації й діяльності державного апарату (принципу служіння народу, пріоритету прав людини, демократизму, законності, відповіда-

льності, підконтрольності тощо). У завершенні першого питання слід наголосити, що самостійне місце в системі принципів організації й діяльності державного апарату посідає принцип поділу влади.

Наступне питання присвячено дослідженню історії розвитку ідеї поділу влади, що зародилася в античності, й оформлення її у завершеному вигляді як політичної та державно-правової теорії у період буржуазних революцій XVII–XVIII ст. Окрім цього, слід уточнити розуміння поділу державної влади як поділу праці, поділу компетенції, а також поділу функцій у державно-владному механізмі. Надалі необхідним є аналіз поділу державної влади як юридичного принципу у практичному втіленні, що виявляється у структурно-функціональній визначеності, самостійності кожного з вищих органів державної влади, ступінь якої залежить від розмежування їх компетенції.

Третє питання потребує аналізу в загальному вигляді законодавчої, виконавчої і судової гілок влади та, відповідно, їх органів, функцій і принципів їх організації та здійснення. Водночас необхідно розглянути модифікації цієї концепції, зокрема, щодо виділення інших гілок влади, підтверджуючи прикладами з конституцій різних країн світу. При цьому особливу увагу слід приділити виділенню так званої президентської гілки влади.

При відповіді на четверте питання перш за все слід враховувати, що незалежність і самостійність гілок державної влади є відносною, оскільки реальне функціонування єдиного державно-владного механізму на основі принципу її поділу передбачає наявність *системи (механізму) стримувань і противаг*, яка має на меті забезпечення співробітництва гілок як носіїв єдиної державної влади. Тому обов'язковим є аналіз засобів, способів взаємного стримування й урівноваження законодавчої, виконавчої і судової гілок влади. Необхідно визначити особливості «жорсткої» та «м'якої» моделі поділу державної влади, зупинитися на «вертикальному» та «горизонтальному» розподілі державної влади в федеративних державах.

Окремої уваги при розгляді цього питання потребують моделі поділу державної влади й відповідні системи стримувань і противаг в президентській, парламентській і змішаній респуб-

ліках з урахуванням аналізу зарубіжного досвіду. Дане питання передбачає й розгляд моделей організації державної влади в президентсько-парламентській і парламентсько-президентській республіках, виявлення їх специфіки й особливостей.

Насамкінець слід дослідити становлення моделі організації державної влади в рамках конституційного процесу за роки незалежності в Україні, враховуючи положення Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р., який набув чинності 1 січня 2006 р. Суттєво покращив би роботу аналіз системи стримувань і противаг, як складової поділу державної влади, на основі положень Конституції України 1996 року.

Рекомендована література

1. Бабенко К.А. Конституційне закріплення принципу поділу державної влади як фундамент формування системи політико-правової взаємодії органів державної влади // Бюлетень Мін-ва юстиції України. – 2009. – № 1. – С. 32–41.

2. Бедрій Р.Б. Регламентация принципу поділу влади в конституціях зарубіжних країн та України (порівняльний аспект) // Науковий вісник Львівського держ. ун-ту внутр. справ. Сер. юридична. Вип. 1. – Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – С. 78–84.

3. Бульба О. Деякі аспекти реалізації принципу поділу влади в державах Центральної та Східної Європи // Право України. – 2008. – № 4. – С. 151–156.

4. Дашковська О.Р. Принцип поділу влади як гарантія політичної свободи людини і громадянина // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 1998. – Вип. 36. – С. 54–58.

5. Дзьобань О.П. Теоретичні основи поділу та взаємодії влади (історико-філософський аспект) // Бюл. Мін-ва юстиції України. – 2004. – № 11. – С. 60–80.

6. Жук Н. Система стримувань і противаг у державному апараті: витоки та основний зміст // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 4 (35). – С. 52–62.

7. Заєць А. Принцип розподілу влад в новітній українській конституційно-правовій практиці // Вісник Академії правових наук України. – 1998. – № 2. – С. 40–50.

8. Кучук А. Поділ державної влади та правоохоронна діяльність // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 1. – С. 68–71.

9. Петришин А.В. Государственная служба. Историко-теоретические предпосылки, сравнительно-правовой и логико-понятийный анализ // Монография. – Х.: Факт, 1998. – 168 с.

10. Петришин О., Серьогіна С. Змішана республіканська форма державного правління: питання теорії та практики // Право України. – 2009. – № 10. – С. 57–60.

11. Петришин О.В., Протасова В.Є. Конституційна форма державного правління: до пошуку оптимальної моделі в Україні // Вісник Академії правових наук України. – 2008. – № 3 (54). – С. 52–64.

12. Протасова В.Є. Парламентсько-президентська республіка: сутність, особливості, різновиди: Монографія. – Х.: Право, 2009. – 208 с.

13. Процюк І.В. Особливості поділу державної влади в президентській республіці // Державне будівництво та місцеве самоврядування. Вип. 16. – Х.: Право, 2008. – С. 16–26.

14. Процюк І.В. Поділ влади – фундаментальний принцип демократичної правової державності // Державне будівництво та місцеве самоврядування: Зб. наук. праць. – Х.: Право, 2005. – Вип. 9. – С. 14–24.

15. Святоцький О. Питання пошуку оптимальної моделі форми державного правління для України // Право України. – 2009. – № 10. – С. 61–66.

16. Терлюк І.Я. Етапи формування й реалізації в Україні принципу «розподіл влад» (спроба окреслення) // Науковий вісник Львівського держ. ун-ту внутр. справ. Сер. юридична. Вип. 1. – Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – С.3–13.

17. Федоренко Г. Теоретичні засади поділу влади в Україні // Право України. – 2008. – № 8. – С. 41–47.

18. Шамраєва В. Теоретичні проблеми інституту президентства в Україні та США (порівняльний аналіз) // Вісник На-

Тема 4. Право і закон

План

1. Право і закон в межах основних типів праворозуміння.
2. Ознаки права як особливого соціального регулятора суспільних відносин.
3. Співвідношення права і закону. Правовий закон.
4. Інструменти та інститути, що забезпечують адекватне вираження права в нормативно-правових актах.

Розкриваючи перше питання, слід проаналізувати, як вирішується питання про співвідношення права і закону в межах основних типів праворозуміння – юридичного позитивізму, соціологічної школи права та природної школи права. Слід показати, що *класичний юридичний позитивізм* виходить з ототожнення права і закону; *соціологічна юриспруденція* розрізняє право і закон, водночас останньому відводиться другорядна роль, оскільки право передовсім пов'язується з фактичними суспільними відносинами, юридичною практикою; сутністю *природно-правового типу праворозуміння* є розмежування й критичне співставлення права і закону з позицій принципів справедливості.

В роботі доцільно показати недоліки означених підходів, акцентуючи на тому, що ототожнення права і закону допускає волюнтаризм держави; ототожнення права і юридичної практики не вирішує питання про взаємозв'язок права і справедливості; класичні концепції природного права не завжди придатні для вирішення проблем правотворчої і правозастосовної практики. Необхідно проаналізувати тенденцію зближення, конвергенції природно-правових і позитивістських концепцій праворозуміння на прикладі сучасного правового позитивізму та сучасних концепцій природного права.

В другому питанні слід проаналізувати основні власти-

вості права. Слід зосередити увагу на характеристиці таких ознак права як системність (право складається з відповідних взаємопов'язаних елементів), нормативність (неперсоніфікованість і невичерпність права), загальнообов'язковість (право є обов'язковим для всіх осіб, яких стосуються його вимоги, що підтримується такими засобами, як авторитет і примус), формальна визначеність (формулювання і письмове закріплення правових норм в офіційних джерелах права), зв'язок з державою (державою бере участь у формулюванні та закріпленні правових норм, забезпечує їх реалізацію). При розкритті другого питання слід показати, що право як особливий соціальний регулятор за своєю сутністю пов'язане зі свободою, справедливістю, рівністю та гуманізмом.

У питанні про співвідношення права і закону за сучасного праворозуміння слід виходити з того, що вони співвідносяться як зміст (право) і зовнішня форма існування (закон). При цьому необхідно акцентувати увагу на тому, що це нетотожні явища: по-перше, право існує не лише у формі закону; по-друге, закон може містити ненормативні елементи; по-третє, формування закону більшою мірою підпадає під дію суб'єктивних факторів; по-четверте, закон може бути неправовим. При розкритті даного питання обов'язкового слід охарактеризувати ознаки неправового закону: невідповідність міжнародним стандартам прав і свобод людини і громадянина; невідповідність основоположним принципам права; прийняття закону з грубими порушеннями законодавчого процесу; невідповідність закону інтересам суспільства.

В четвертому питанні слід охарактеризувати інститути, інструменти, загальні передумови, існування яких забезпечує видання правових законів. Зокрема, необхідно проаналізувати головні з них: а) належне нормативно-правове регулювання правотворчого процесу, яке забезпечує чітке розмежування компетенції суб'єктів правотворчості, закріплює стадії правотворчої діяльності та демократичні основи правотворчого процесу; б) нормотворча техніка, використання якої дозволяє створювати найбільш доцільні за формою і досконалі за структурою, змістом і викладом нормативно-правові акти; в) різноманітні

експертизи проектів нормативно-правових актів (правова, гендерна, фінансова, екологічна тощо), які дозволяють перевіряти проекти нормативно-правових актів на предмет їх відповідності правовим і демократичним стандартам, актуальним проблемам суспільства; г) обов'язок оприлюднення нормативно-правових актів і загальна заборона зворотної дії нормативно-правових актів; д) ефективна, демократична судова система, зокрема, наявність судів конституційної юрисдикції, які усувають відхилення від стандартів прав людини, загальних принципів права та інших стандартів природного права; є) послідовна реалізація принципів демократизму, гласності, наукової обґрунтованості у правотворчій діяльності; ж) високий рівень правової культури суспільства в цілому і суб'єктів правотворчого процесу зокрема. Аналізуючи останню передумову, доцільно акцентувати увагу на тому, що формування правового закону можливе лише за умови реального існування верховенства права в суспільстві, яке, у свою чергу, неможливе без відповідного рівня правової культури.

Рекомендована література

1. Бурлай Є.В. Зміст і форма права: єдність і розбіжності // *Методологічні проблеми правознавства: Матеріали міжн. наук.-практ. конф., Харків, 13 -14 грудня, 2002 р.* – Х.: Право, 2003. – С. 138 – 144.
2. Ковальський В.С., Козінцев І.П. *Правотворчість: теоретичні та логічні засади.* – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 192 с.
3. Козюбра М.І. *Правовий закон: Проблема критеріїв* // *Вісник Академії правових наук України.* – 2003. – № 2 (33-34). – Х.: Право, 2003. – С. 83 – 96.
4. Максимов С. И. *Правовая реальность: Опыт философского осмысления: Монография.* – Харьков: Право, 2002. – 328 с.
5. Нерсесянц В.С. *Философия права: учебник.* – 2-е изд., перераб. И доп. – М.: Норма, 2008. – 848 с.
6. Петришин О.В. *Право як соціально-юридичне явище: до постановки проблеми* // *Вісник Академії правових наук України.* – 2007. – № 4 (51). – Х.: Право, 2007. – С. 3 – 18.

7. Погребняк С. Про ознаки права в контексті сучасного праворозуміння // Вісник Академії правових наук України. – 2008. – № 4 (55). – Х.: Право, 2008. – С. 13 – 21.
8. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика). – Х.: Право, 2008. – 240 с.
9. Рабінович П.М. Праворозуміння «природне» та «легістське»: неминучість співіснування // Право України. – 2009. – № 3. – С. 65 – 70.
10. Рабінович П.М. Праворозуміння: сутність, класифікація, нездоланність плюралізму // Бюлетень міністерства юстиції України. – 2007. – С. 25 – 35.
11. Христова Г.О. Міжнародні стандарти прав людини як вихідні засади гендерно-правової експертизи законодавства України // Проблеми законності. – Вип. 99. – Х.: Нац. Корид. Акад. України імені Ярослава Мудрого, 2008. – С. 30 – 39.
12. Цвік М.В. Про сучасне праворозуміння // Вісник Академії правових наук України. – 2001. – № 4 (27). – Х.: Право, 2001. – С. 3 – 13.
13. Честнов И.Л. Правопонимание в эпоху постмодерна // Изв. ВУЗов. Правоведение. – 2002. – № 2. – С. 4 – 16.
14. Четвернин В.А. К вопросу о типологии правопонимания // История гос-ва и права. – 2003. – № 6. – С. 3 – 6.
15. Четвернин В.А. Современные концепции естественного права (На материале философии права ФРГ, Австрии, Швейцарии). – М.: Б.и., 1982. – 20 с.
16. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. – К.: Реферат, 2007. – 640 с.

Тема 5. Право і релігія

План

1. Право і релігія: спільні риси і відмінності.
2. Взаємодія права і релігії у системі суспільного регулювання.
3. Основні засади відносин держави і церкви: правовий аспект.

4. Релігійна правова сім'я: загальна характеристика. Поняття релігійного права.

Питання місця права в системі суспільного регулювання є одними із найскладніших у теорії права. Особливе значення тут має взаємодія права і релігії, оскільки релігія відіграла і продовжує відігравати значну роль у формуванні правової системи та її окремих складових (правових норм і інститутів, правової поведінки, правосвідомості), що обумовлює актуальність цієї теми. При опрацюванні питань плану потрібно намагатися враховувати ознаки і особливості релігії саме як соціального явища, не зосереджуючи увагу виключно на одному віруванні, що забезпечить теоретичний характер курсової роботи.

У першому питанні роботи потрібно розглянути спільні і відмінні риси права і релігії як різновидів соціальних норм. Зокрема, необхідно звернути увагу на нормативний характер права і релігії, їх функціональну специфіку (функція регулювання суспільних відносин не є основною функцією релігії), охарактеризувати сферу регулювання і засоби забезпечення виконання правових і релігійних приписів, оцінити способи їх формального (зовнішнього) закріплення, а також характер відповідальності, яка настає за порушення цих приписів.

Друге питання присвячене взаємодії права і релігії у системі суспільного регулювання і має включати аналіз напрямів їх взаємного впливу. Зокрема, розглядаючи вплив релігії на право, потрібно виділити форми прямого впливу (санкціонування і захист релігійних норм з боку держави) та опосередкованого впливу (релігійна підтримка формування певних норм права чи інститутів або гальмування цього процесу, зв'язок релігійних настанов і правомірної поведінки та можливі суперечності між ними, значення богослов'я для розвитку правової науки, вплив релігії на еволюцію правової системи в цілому тощо). Досліджуючи проблему впливу права на релігію потрібно розуміти, що цей вплив не зводиться до правового регулювання релігійних відносин та захисту свободи віросповідання, а проявляється і в інших напрямках.

Розкриваючи третє питання плану слід коротко навести

основні моделі державно-церковних відносин (примату церкви над державою, підпорядкування церкви державі, державно-церковного антагонізму, автономії держави і церкви), сформулювати вихідні засади відносин держави і церкви в умовах демократії у політичній, релігійній, соціальній, освітній та ін. сферах, а також визначити конституційну модель відносин держави і церкви в Україні, її проблеми і перспективи розвитку.

В четвертому питанні потрібно надати загальну характеристику релігійної правової сім'ї, вказавши які правові системи входять до неї, їх спільні риси та специфіку. Крім того, необхідно розглянути поняття релігійного права (мусульманського, іудейського, індуського, канонічного), визначивши природу цього явища (релігійну, правову або змішану) та сучасний стан розвитку.

Рекомендована література

1. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования / Г. Дж. Берман; пер. с англ. Н. Р. Никоновой при уч. Н. Н. Деева. – 2-е изд. – М.: Изд-во МГУ; Изд. гр. ИНФРА М – НОРМА, 1998. – 624 с.
2. Бехруз Х. Эволюция правовых систем мусульманских государств / Х. Бехруз // Актуал. пробл. держави і права: Зб. наук. пр. – Одеса: Юрид. літ., 2003. – Вип. 18. – С. 106-112.
3. Бурлай Є. В. Релігія і право в системі соціального регулювання: спільне і різне / Є. В. Бурлай // Юрид. вестн. – 2006. – С. 70-80.
4. Вовк Д. О. Право і релігія: загальнотеоретичні проблеми співвідношення: монографія / Д. О. Вовк. – Х.: Право, 2009. – 224 с.
5. Дудченко В. В. Іудейське право: до проблеми виникнення, обґрунтування та взаємодії із сучасним ізраїльським правом / В. В. Дудченко // Держава і право: Зб. наук. пр.: Юрид. і політ. науки. – К.: Ін-т держави і права НАНУ, 2006. – Вип. 32. – С. 519-527.
6. Кабальський Р. О. Право в нормативній системі суспільства / Р. О. Кабальський // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. – Вип. 82. – С. 213-218.

7. Котляревська Г. М. Моделі нормативного регулювання взаємин між державою та церквою / Г. М. Котляревська // Бюл. М-ва юстиції України. – 2003. – №1 – С. 78-85.

8. Крашенинникова Н. А. Брачно-семейное право Индии: современный и традиционный аспекты / Н. А. Крашенинникова // Вестн. МГУ: Серия 11: Право. – 2000. – №4. – С. 64-78.

9. Лубський В.І. Мусульманське право: Навч. посібн. / В. І. Лубський, В. Д. Борис. – К.: Вілбор, 1997. – 256 с.

10. Лук'янов Д. В. Поняття і характерні риси мусульманського права / Д. В. Лук'янов // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. – Вип. 81. – С. 3-8.

11. Міма І. Визначення поняття та змісту релігійних норм в релігійній системі / І. Міма // Право України. – 2005. – №10. – С. 107-111.

12. Міма І. В. Моделі державно-церковних відносин: порівняльний аспект / І. В. Міма // Держава і право: Зб. наук. пр.: Юрид. і політ. науки. – К.: Ін-т держави і права НАНУ, 2005. – Вип. 29. – С. 63-70.

13. Оборотов Ю. М. Церковне право у вітчизняній правовій традиції / Ю. М. Оборотов // Наук. пр. Одес. нац. юрид. акад. – Одеса: Юрид. літ., 2003. – Т. 2. – № 1. – С. 82-91.

14. Рабінович С. П. Права людини у природно-правовій думці католицької церкви (за матеріалами соціальної доктрини католицизму): Праці Львів. лабораторії прав людини і громадянина НДІ держ. буд. і місцевого самоврядування АПрН України / С. П. Рабінович / Редкол.: П.М. Рабінович (голов. ред.) та ін. – Серія І: Дослідження та реферати. – Вип. 7. – Львів: Астрон, 2004. – 198 с.

15. Рабінович П. Можливості вдосконалення законодавчого забезпечення права людини на свободу віросповідання в Україні / П. Рабінович, Л. Ярмол // Вісн. Акад. правов. наук України. – 2004. – №1. – С. 16-27.

16. Рабінович П. М. Свобода віровизнання та проблеми її державного забезпечення в Україні / П. М. Рабінович // Права людини в Україні: Інформ.-аналіт. бюл. Укр.-Америк. Бюро захисту прав людини. – Х.: Фоліо-плюс, 1995. – Вип. 15. – С. 43-48.

17. Сюкияйнен Л. С. Шариат: релігія, нравственность, право / Л. С. Сюкияйнен // Гос-во и право. – 1996. – №8. – С. 120-128.

18. Тимошенко В. І. Теократія: ідея та соціальна реальність / В. І. Тимошенко // Бюл. М-ва юстиції України. – 2005. – № 2 (40). – С. 37-45.

19. Федючек І. Державно-конфесійні відносини: європейський контекст / І. Федючек // Вісн. Конституц. Суду України. – 2006. – №1. – С. 89-98.

20. Ярмол Л. В. Свобода віросповідання: юридичне забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження) / Л. В. Ярмол // Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ держ. буд. і місцевого самоврядування АПрН України / Редкол.: П.М. Рабінович (голов. ред.) та ін. – Серія І: Дослідження та реферати. Вип. 8. – Львів: Світ, 2006. – 192 с.

Тема 6. Нормотворчість як правова форма діяльності органів держави

План

1. Поняття та види правових форм діяльності органів держави.
2. Нормотворчість як правова форма діяльності: поняття, структура, особливості.
3. Принципи і функції нормотворчості.
4. Види нормотворчості.
5. Поняття та стадії нормотворчого процесу.

Висвітлення першого питання теми доцільно почати з формулювання поняття правової форми діяльності органів держави, розгляду її ознак, структурних елементів (процесуальне провадження, процесуальна стадія, процесуальний режим), відмінностей від організаційних форм. Загальна характеристика основних видів правових форм діяльності держави (установчої, нормотворчої, правозастосовної, правосуддя як її особливого

різновиду, інтерпретаційної, контрольно-наглядової) потребує розкриття їх змісту, спонукальних обставин та кінцевих юридичних результатів.

У другому питанні необхідно проаналізувати ознаки нормотворчості як одного з видів правових форм діяльності органів держави, провести співвідношення нормотворчості і процесу правоутворення. При цьому звернути увагу на той факт, що нормотворча діяльність може здійснюватися в різних формах залежно від типу правової сім'ї. Так, в країнах англо-американської правовій сім'ї основним видом виступає судова нормотворчість, внаслідок якої створюються судові прецеденти, а в романо-германському праві – нормотворчість органів законодавчої і виконавчої влади, спрямована на прийняття нормативно-правових актів. Є сенс визначити тенденції подальшого розвитку й удосконалення нормотворчості, об'єктивні і суб'єктивні чинники, від яких залежить її ефективність.

Розгляд третього питання вимагає знання основоположних засад нормотворчої діяльності, які бажано поділити на дві групи: загальні (принципи законності, демократизму, гуманізму, справедливості, гласності) і спеціальні (принципи науковості, професіоналізму, планування, оперативності, поєднання динамізму і стабільності). Нормотворчість має на меті забезпечення формування внутрішньо узгодженої системи національного законодавства, відповідність його міжнародним та європейським правовим стандартам. Розкриваючи функції нормотворчості (первинне регулювання суспільних відносин, оновлення нормативного матеріалу, усунення прогалин у законодавстві, систематизація нормативно-правових актів), слід продемонструвати, яким чином нормотворчість забезпечує реалізацію відповідного завдання.

При викладенні четвертого питання доречно врахувати розмаїття критеріїв класифікації нормотворчості і зупинитися на таких її видах, як: 1) законотворчість і підзаконна нормотворчість (за юридичною силою); 2) прийняття (видання) нормативних актів державними органами, офіційне визнання (санкціонування) державою звичаїв, укладення нормативних договорів (за способом нормотворчості); 3) безпосередня нормотворчість на-

роду (референдна), нормотворчість державних органів (глави держави, парламенту, центральних і місцевих органів виконавчої влади), нормотворчість органів місцевого самоврядування, локальна нормотворчість (за суб'єктами нормотворчості); 4) нормотворчість в межах власних повноважень компетентних органів держави і делегована нормотворчість (за характером виникнення та реалізації нормотворчих повноважень).

У п'ятому питанні необхідно дати поняття нормотворчого процесу і детально охарактеризувати його основні стадії (нормотворча ініціатива, розробка і обговорення проекту нормативного акту, прийняття і підписання нормативного акту, опублікування і ведення його в дію). Рекомендується використати Конституцію України, Регламент Верховної Ради України, Регламент Кабінету Міністрів України та інші нормативні акти, які встановлюють процедуру прийняття нормативно-правових актів в Україні.

Рекомендована література

1. Алданова К.Ю. Деякі питання правосуб'єктності суб'єктів права законодавчої ініціативи./ К.Алданова // Державо і право. Юрид.і політ.науки. Вип..47.- К.: Ін-т держави і права НАН України, 2010.-С.163-170.

2. Арзамасов Ю.Г., Певцова Е.А. Новое «указное» нормотворчество: общая характеристика результатов; тенденции развития./ Ю.Арзамасов, Е.Певцова.// Государство и право.-2010.-№1.-С.12-20.

3. Гримасюк П.О. Делегована правотворчість як форма правової діяльності./ П.Гримасюк.// Держава і право. Юридичні і політичні науки. Вип.44.-К., 2009.-С.101-105.

4. Дзюбенко О. Л. Теоретичний аспект відомчої нормотворчості./ О.Дзюбенко.// Право і суспільство.-2009.-№4.-С.12-16.

5. Ковальський В.С., Козінцев І.П. Правотворчість: теоретичні і логічні засади./ В.Ковальський, І.Козінцев.-К.:Юрінком Інтер, 2005.-192 с.

6. Кутиркін А.А. Деякі питання покращення якості правотворчості в Україні./ А.Кутиркін.// Вісник гос-под.судочинства.-2009.-№6.-С.149-153.

7. Лінецький С.В., Крижанівський В.П. Законотворчість: коментар до Регламенту Верховної Ради України./ С.Лінецький, В.Крижанівський.- К.:К.І.С., 2008.- 400 с.

8. Лукьянова Е.Г. Законодательная деятельность в механизме защиты прав человека./ Е.Лукьянова// Российская юстиция.-2009.-№10.-С.30-32.

9. Михайленко О. Проблеми правотворчості і плебсології в Україні./ О.Михайленко//Вісник прокуратури.-2009.- №6 - С.55-60.

10. Панова І.В. Правотворча діяльність виконавчої влади як правова форма реалізації державних функцій/ І.Панова// Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави:Матеріали наук.-практ.конф. (10 квіт.2009).-О.:Одес.держ.ун-т внутр.справ, 2009.- С.227-228.

11. Петришина М.О. Загальна характеристика нормотворчого процесу в органах місцевого самоврядування в Україні./ М. Петришина// Право України.-2010.-№4.-С.329-335.

12. Рябченко Т.О. Категорія «референдна правотворчість» у теорії права./Т.Рябченко//Бюлетень Міністерства юстиції України.-2009.-№6.-С.66-74.

13. Чаплюк О.І. Загальні і спеціальні принципи національної правотворчості: поняття, значення та види./ О.Чаплюк// Часопис Київського ун-ту права.-2010.-№1.-С.87-93.

14. Яценко Р.Ю. Система принципів правотворчої діяльності та їх законодавче забезпечення./ Р.Яценко.// Держава і право. Юридичні і політичні науки.Вип.44.-К.: Ін-т держави і права НАН України, 2009.-С.249-258.

15. Яценко Р. Функції правотворчості в контексті дослідження перехідних суспільств./ Р.Яценко.// Юридична Україна.-2009.- №8.- С.34-40.

Тема 7. Роль судової практики і судового прецеденту у формуванні права

План

1. Поняття та етапи формування права.
2. Судова практика: поняття, види, функції.
3. Місце судового прецеденту у системі джерел права.
4. Значення судової практики і судового прецеденту у формуванні права країн романо-германської та англо-американської правової сім'ї.
5. Роль судової практики і судового прецеденту у формуванні права України.

При розгляді першого питання теми слід виходити з того, що формування права – це складний, безперервний, багатоаспектний процес, який відбувається під впливом різних чинників як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Змістом поняття «формування права» охоплюється весь процес буття права – від виникнення потреби суспільства в регулюванні певних відносин і актів поведінки до юридичного оформлення права у вигляді нормативних актів та інших джерел права. Необхідно назвати і стисло охарактеризувати основні етапи формування права (визнання державою повторювальних суспільних відносин; усвідомлення необхідності їх правового регулювання; формальне закріплення і державний захист юридичних приписів) і показати роль у цьому процесі судових органів.

Відповідь на друге питання потребує виокремлення особливостей судової практики як одного з видів юридичної практики, розкриття її змісту (завдання, мета, суб'єкти, внутрішня організація, способи, методи і результати діяльності), функцій в механізмі правового регулювання, принципів правосуддя (верховенство права, рівність перед законом і судом, незалежність суддів, змагальність сторін, гласність судового процесу, обов'язковість судових рішень та ін.) і форм його здійснення (конституційне, цивільне, господарське, адміністративне, кримінальне судочинство).

При висвітленні третього питання слід згадати найбільш поширені у різних правових системах сучасності джерела права (правовий звичай, правовий прецедент, нормативно-правовий акт, нормативно-правовий договір), але основну увагу приділити судовому прецеденту. Далі – сформулювати поняття судового прецеденту, розглянути його структуру (*ratio decidendi* – частина рішення суду, яка містить основний принцип вирішення справи і *obiter dictum* – міркування суду щодо питань, які безпосередньо не входять до предмета судового рішення, але висловлені для пояснення і мають загальний характер), види (обов'язкові і переконливі, деклараторні і креативні прецеденти), місце в системі джерел права.

У четвертому питанні слід підкреслити різне ставлення до судової практики і судового прецеденту як джерел права в країнах романо-германської і англо-американської правової сім'ї. Якщо у формуванні англо-американського права судді традиційно займали активну позицію, то в країнах романо-германської правової сім'ї їх повноваження обмежувалися тлумаченням норм права, а не їх прийняттям. В той же час сучасні інтеграційні процеси і тенденції щодо зближення національних правових систем обумовлюють відповідні зміни і пріоритети у системі джерел права, що доцільно проілюструвати конкретними прикладами.

При викладенні п'ятого питання доречно врахувати, що за юридичними ознаками правова система України тяжіє до романо-германського права, тому основним джерелом права в ній є нормативно-правовий акт. Проте судова практика завжди мала важливе значення у формуванні права України, а останні заходи щодо реформування судової системи свідчать про ще більший її авторитет. Рекомендується проаналізувати рішення та висновки Конституційного Суду України, постанови Пленуму Верховного Суду України, роз'яснення Вищих господарського та адміністративного судів України та зробити висновки про їх роль у процесі формування та удосконалення права. Не можна не торкнутися і впливу європейського права, і передусім європейських правових стандартів у галузі прав людини, на розвиток національної правової системи. Оскільки рішення Європейського суду з

прав людини офіційно визнані джерелами права України. необхідно зупинитись на практиці їх застосування національними судовими органами.

Рекомендована література

1. Белкін М.Л. Проблеми застосування рішень Європейського суду з прав людини як джерела права в законодавстві України та судовій практиці / М.Л.Белкін, Ю.Л. Белкіна // Вісн. госп. судочинства.- 2009.- №4.-С.111-120.

2. Бондаренко-Зелінська Н.Л. Правова система України та судовий прецедент: можливість співіснування./ Н.Л. Бондаренко-Зелінська, А.Зелінський// Юрид.журн.-2008.-№6.-С.49-50.

3. Бринцев В. Роль і значення судової правотворчості у формуванні єдиного правового поля Європи./ В.Бринцев // Вісн.Конст.Суду України.-2009.-№2.-С.80-91.

4. Дудаш Т. Юридична природа рішень Європейського суду з прав людини (загальнотеоретичний аспект)./ Т.Дудаш// Право України.-2010.-№2.-С.179-189.

5. Зміївська С. Щодо правової природи судової практики/ С.Зміївська // Вісник академії правових наук України.- Х., 2007.-№4.- С.249-255.

6. Капліна О.В. Нормативність актів судової влади та їх значення в забезпеченні якості правозастосовчої діяльності / О.В. Капліна // Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні: матеріали наук.конф.15 трав.2009 р.-Х., 2009. - С.183-186.

7. Карнаух Т. Постанови Пленуму Верховного Суду України: правова природа та місце в системі джерел права / Т.Карнаух // Юрид.вісн. України.- 2009.- 23-29 трав. (№21).- С.8-9.

8. Коссак С. Судовий прецедент як джерело права зарубіжних країнах / С. Коссак // Юрид.Радник.- 2007.- №2.- С.49-52.

9. Лаврів З.М. Прецедент у європейському та вітчизняному праві / З.Лаврів // Вісн.госп.судочинства.- 2004.-№2.- С.257-262.

10. Майданик Р. Прецедентні рішення вищих судів і система права України./ Р.Майданик.// Юрид.вісн.України.-2009.- 7-13 листопада (№45).-С.7.

11. Малишев Б.В. Про співвідношення судової правотворчості, судового прецеденту та судової практики / Б.Малишев // Бюл. М-ва юстиції України.- 2008.- №10.- С.152-156.

12. Малишев Б.В. Судова практика: поняття, ознаки, структура / Б.Малишев // Часопис Київського ун-ту права.- 2005.- №2.- С. 2-27.

13. Мкртумян А.Ю. Понятие судебного прецедента в современной теории права / А.Мкртумян // Рос.юстиция.- 2009.- №11.- С.11-13.

14. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: колективна монографія / [А.М. Бернюков, В.С. Бігун, Ю.П. Лобода та ін.]; відп. ред. В.С. Бігун. – К.: Вид-во «Реферат», 2009. – 316 с.

15. Стецик Н. Судовий прецедент: теоретичні та порівняльно-правові аспекти / Н.Стецик // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XV регіон.наук.-практ.конф. (4-5 лют.2009 р.).- Л., 2009.- С.39-41.

16. Стрельцова О.В. Актуальні питання джерел права в аспекті правоутворення / О.Стрельцова // Держава і право. Юрид. і політ. науки.- К.: Ін-т держави і права НАН України, 2008.- Вип..39.- С.47-53.

17. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / С.Шевчук.- К.: Реферат, 2007.- 640 с.

Тема 8. Кодифікація законодавства

План

1. Систематизація нормативно-правових актів як вид юридичної діяльності.

2. Кодифікація та інші форми систематизації законодавства: спільне й відмінне.

3. Кодифікаційний акт як результат кодифікації.
4. Види кодифікаційних актів та їх місце в системі законодавства.
5. Кодифікації як явище світової культури: історія, сучасність, перспективи.

Висвітлюючи перше питання, слід розглянути систематизацію законодавства як юридичну діяльність із приведення нормативно-правових актів у впорядковану систему, визначити характерні риси цієї діяльності, її об'єкти та групи суб'єктів. Необхідно звернути увагу на поділ систематизації на офіційну та неофіційну залежно від суб'єктів її здійснення. Далі треба дослідити завдання систематизації та способи їх досягнення, встановити зв'язок між завданнями, способами та формами систематизації. Завершенням розгляду першого питання має бути класифікація форм систематизації законодавства з обов'язковим наведенням актуальних прикладів кожної з них: обліку нормативно-правових актів, інкорпорації, консолідації, кодифікації та створення зводу законів.

Друге питання передбачає дослідження сутності кодифікації як особливої змістовної форми систематизації законодавства, що здійснюється шляхом переробки та зведення в процесі нормотворення норм права, які містяться в різних нормативно-правових актах, у логічно узгоджену, побудовану на наукових принципах систему й створення на цій основі нового єдиного нормативно-правового акту. З визначення кодифікації слід вивести її ознаки в порівнянні з ознаками інших форм систематизації – інкорпорації, консолідації, створення зводу законів, встановити їх спільні та відмінні риси, причому на конкретних прикладах з вітчизняного та зарубіжного юридичного досвіду.

Третє питання передбачає ретельне дослідження результату кодифікації, яким є кодифікаційний акт – новий зведений нормативно-правовий акт, що системно й вичерпно регулює певну сферу суспільних відносин. При цьому слід звернути увагу на його особливе призначення як фундаменту нового законодавства, визначити його специфічні функції – упорядкування нормативно-правового масиву, усунення суперечностей в ньому,

уніфікація правового категоріального апарату, забезпечення єдності термінологічно-мовного оформлення законодавчих актів тощо. На підставі дослідження цих функцій слід визначити місце кодифікаційних актів у системі національного законодавства, висвітлити їх методологічне значення для його вдосконалення. Важливим при цьому є виокремлення двох основних методів кодифікації: кодифікації-компіляції та кодифікації-реформи. Обов'язковим є наведення історичних та сучасних прикладів кодифікаційних актів та обґрунтувати їх відповідність цим методам.

Відповідаючи на четверте питання, слід виокремити два головних види кодифікаційних актів – основи законодавства й кодекси, з'ясувати юридичну природу, специфічні мету, зміст і місце в системі національного законодавства кожного з цих видів. Особливу увагу слід приділити юридичній силі норм кодифікаційних актів, їх співвідношенню з нормами «звичайних» законів, а також особливостям юридичної техніки їх створення. Усі висновки обов'язково мають бути підтверджені актуальними прикладами з чинного законодавства України та законодавства інших держав.

Відповідь на п'яте питання насамперед являє собою розвідку з історії кодифікації. Адже ця форма систематизації законодавства в усі часи була й залишається важливим показником рівня прогресу людства, загальної та правової культури цивілізації, взірцем юридичної думки. Слід висвітлити місце, яке займають у скарбниці світової культури такі видатні кодекси, як вавілонський Кодекс Хаммурабі, римські Закони XII таблиць, «Руська правда», славнозвісні кодифікації XIX століття – Французький цивільний кодекс, відомий як Кодекс Наполеона, Німецьке цивільне уложення та ін.

Завершити розгляд питання й теми в цілому слід визначенням загальнокультурних та спеціально-юридичних зв'язків між зазначеними пам'ятниками юридичної думки та сучасними вітчизняними кодифікаціями, викладенням власної авторської думки щодо значення та перспектив нормотворчої діяльності в цій сфері.

Рекомендована література

1. Гетьман Є. А. Кодифікація як форма систематизації законодавства України / Євген Анатолійович Гетьман // Проблеми законності. – 2008. – Вип. 99. – С. 228-236.
2. Гетьман Є. А. Принципи кодифікації законодавства України / Євген Анатолійович Гетьман // Вісн. Харк. Нац. ун-ту внутр. справ. – 2008. – Вип. 41. – С. 30-36.
3. Журбелюк Г. В. До проблеми кодифікації українського права (короткий аналітичний огляд історії) / Галина Володимирівна Журбелюк // Наукові записки / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». – 2005. – Т. 38 : Юрид. науки. – С. 33-38.
4. Кабрियाк Р. Кодификации / Реми Кабрियाк ; пер. с фр. Л. В. Головки. – М. : Статут, 2007. – 476 с.
5. Кашанина Т. В. Юридическая техника / Татьяна Васильевна Кашанина. – М. : Эксмо, 2007. – 512 с.
6. Ковальський В. С. Кодифікація і «законодавчий бум» : [матеріали та виступи учасників «круглого столу» в Ін-ті законодавства Верховної Ради України] / Віктор Семенович Ковальський // Юрид. вісн. України. – 2009. – № 12. – С. 6.
7. Кодифікація законодавства України: теорія, методологія, техніка / [Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик, Л. М. Горбунова та ін.] ; за заг. ред. О. І. Ющика. – К. : Парлам. вид-во, 2007. – 208 с.
8. Копейчиков В. В. Питання кодифікації законодавства України / Володимир Володимирович Копейчиков // Вісн. Акад. прав. наук України. – 1994. – № 2. – С. 44-52.
9. Пархоменко Н. М. Кодифікація законодавства: теоретико-історичні аспекти / Наталія Миколаївна Пархоменко // Часопис Київ. ун-ту права. – 2005. – № 3. – С. 7-12.
10. Пахман С. В. История кодификации гражданского права / Семен Викентьевич Пахман. – М. : Зерцало, 2004. – 872 с.
11. Смородинський В. С. Систематизація національного законодавства як юридичний інструмент забезпечення прав людини / Віктор Семенович Смородинський // Проблеми законності. – 2008. – Вип. 99. – С. 19-29.

12. Теоретические вопросы систематизации советского законодательства / А. С. Соминский, О. С. Лейст, И. Н. Кузнецов и др. ; под ред. С. Н. Братуся, И. С. Самощенко ; Всесоюз. ин-т юрид. наук. – М.: Госюриздат, 1962. – 575 с.

13. Цвік М. В. Місце і значення державного права України в системі кодифікаційних робіт: [доп. на Першій всеукр. конф. з питань кодифікації укр. законодавства, 29-30 черв. 1993 р.] / Марко Веніамінович Цвік // Укр. право. – 1994. – Число 1. – С. 22-24.

14. Чухвичев Д. В. Кодификационные акты, их специфика и значение в системе права / Даниил Викторович Чухвичев // Гос. и право. – 2009. – № 8. – С. 5-13.

Тема 9. Правова поведінка

План

1. Поняття, ознаки та види правової поведінки.
2. Правомірна поведінка і правопорушення, їх ознаки та юридичний склад.
3. Види правомірної і протиправної поведінки.
4. Причини правопорушень.
5. Об'єктивно протиправне діяння та зловживання правом як особливі види правової поведінки.

Перше питання теми необхідно розпочати з розгляду поняття правової поведінки як різновиду нормативної поведінки суб'єкта права і розкрити такі її особливі ознаки, як: соціальна значущість; підконтрольність свідомості і волі особи (психологічна характеристика); юридична визначеність (регламентованість державою); контрольованість з боку держави; наявність певної форми юридично значущого вчинку; здатність викликати юридичні наслідки. Слід визначити місце правової поведінки в механізмі правового регулювання, де вона може відігравати роль юридичних фактів, що впливають на динаміку регулятивних та охоронних правовідносин. На завершення розгляду цього

питання необхідно вказати різновиди правової поведінки, якими є правомірна поведінка, протиправна поведінка (правопорушення), а також об'єктивно протиправне діяння та зловживання правом як особливі види правової поведінки.

Розкриття другого питання вимагає характеристики правомірної поведінки і правопорушення з точки зору особливостей їх головних ознак (соціальної значущості; корисності або шкідливості; відповідності або невідповідності вимогам правових норм; наявності або відсутності негативних наслідків; забезпеченості або порушення суб'єктивних прав). Необхідно у порівняльному аспекті визначити особливості елементів юридичного складу правомірної поведінки та правопорушення: об'єктів, суб'єктів, об'єктивної сторони, суб'єктивної сторони. Слід також визначити види об'єктів правопорушення (загальний, родовий, видовий); вказати на обов'язкові та факультативні (спосіб, місце, обставини, час скоєння) елементи об'єктивної сторони складу правопорушення; показати особливості форм вини в складі суб'єктивної сторони правопорушення; мети та мотивів правопорушення.

У третьому питанні слід розкрити види правомірної поведінки за різними критеріями (за ступенем суспільної значущості; за мотивами; за способами реалізації норм права; за ставленням до її юридичних наслідків; за зовнішньою формою; за впливом на динаміку правовідносин та ін.), а також навести класифікацію видів правопорушень (за ступенем шкідливості; за сферами суспільного життя; за юридичними особливостями суб'єкта; за мотивами; за формою вини та ін.).

У четвертому питанні доцільно докладно зупинитися на окремих групах причин правопорушень, які виділяються за різними критеріями: за рівнем прояву (індивідуальні, групові, загальносуспільні); за змістом (економічні, соціальні, політичні, ідеологічні, юридичні); за відношенням до свідомості особи (об'єктивні, суб'єктивні) тощо. Підвищить якість роботи аналіз основних теорій причин правопорушності (соціологічна, класова, біосоціальна, спадкова та ін.).

У п'ятому питанні, характеризуючи об'єктивно протиправну поведінку, слід звернути увагу на те, що за соціальною

значущістю вона не завдає шкоди (не є соціально шкідливою), але здійснюється з порушенням правових приписів. Доцільно проаналізувати ознаки об'єктивно протиправного діяння, та показати, що, на відміну від нього, зловживання правом – соціально шкідливе (небезпечне) діяння, яке порушує вимоги правових норм, а шкода причиняється суб'єктивним правам осіб специфічним способом, а саме – через використання особою її суб'єктивного права. Завершуючи розгляд останнього питання, слід зупинитись на особливостях юридичної природи зловживання суб'єктивним правом, розглянути його види і відповідні юридичні наслідки, а також відмінності зловживання правом в сферах приватного і публічного права.

Рекомендована література

1. Білозьоров Є. Юридична відповідальність як передумова правомірної поведінки особи: теоретичні аспекти // Право України.-2006.-№1.-С. 50-54.
2. Веніславський Ф.В. Зловживання правом в публічно-правовій сфері як загроза стабільності конституційного ладу України // Університетські наукові записки, 2009, №3.- Хмельницький: Вид-во Хмельниц. ун-ту упр. та права, 2009.- С.24-29.
3. Варивода В.І. Проблеми кваліфікації протиправних дій //Адміністративне право і процес: шляхи вдосконалення законодавства і практики: Збірник матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 22 груд. 2006 р.).- К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006.- С. 58-63.
4. Исмаилов Р.Р. Злоупотребление правом или право злоупотребления //Право и политика.- 2000.- № 7.-С. 15-23.
5. Ківенко Н.В. , Лановенко І.І., Мельник П.В. Девіантна поведінка: Сучасна парадигма. - Ірпінь: Акад. держ. податк. служби України, 2002. – 240 с.
6. Кирилюк Т.Ю. Види правомірної поведінки та її вплив на формування правопорядку в суспільстві //Часопис Київського університету права. - 2008.- № 4.- С. 64-69.
7. Кондрат С.С. Правомірна поведінка та правопорядок: взаємозв'язок та взаємообумовленість // Держава і право. Юрид. і політ, науки. - К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького

НАН України, 2006. - Вип. 31. - С. 35-38.

8. Конрад С.С. Юридично значуща поведінка: основні концепції та підходи до вивчення // Держава і право. Юридичні і політичні науки. Вип.30.- К.: Ін-т держави і права НАН України, 2005.- С.73-77;

9. Кудрявцев В.Н. Правовое поведение: норма и патология.- М.: Наука, 1982. – 288 с.

10. Миннирес И.А. Объективно-противоправное деяние.- Свердловск: Б. и., 1987. – 16 с.

11. Наумов А.Е. Злоупотребление правом: юридическая природа явления //Вестник Московского университета. Серия 11: Право.- 2009.- № 6.-С. 102-108.

12. Оксамытный В.В. Правомерное поведение личности.- К.: Наук. думка, 1985. – 175 с.

13. Поцелуев Е. Л. Виды правонарушений в современной учебной литературе по теории права: критический анализ // Известия Высших учебных заведений. Правоведение.- 2004.- № 5.-С. 244-257.

14. Стефанчук М. О. Деякі питання щодо юридичної природи поняття "зловживання правом" у цивільному праві // Держава і право. Юридичні і політичні науки. Вип.16.- К.: Ін-т держави і права НАН України,2002.- С.218-223.

15. Тимошенко В.І. Правомірна поведінка особи як показник стабільності суспільства // Бюл. М-ва юстиції України. - 2006. -№11.-С. 42-49.

16. Хміль М.М. Види зловживань правом за законодавством України // Вісник Національного університету внутрішніх справ. Вип. 25.- Х.: Нац. ун-т внутр. справ, 2004. - С.162-166.

Тема 10. Правозастосування як стадія реалізації права

План

1. Поняття, ознаки і види правозастосування, його співвідношення з іншими формами реалізації права.

2. Стадії правозастосування.

3. Проблеми, що виникають при встановленні юридич-

ної основи вирішення справи.

4. Співвідношення правозастосування та правозакріплення при вирішенні «складних» юридичних справ.

При реалізації норм права можуть виникають ситуації, коли реалізація суб'єктивних прав та юридичних обов'язків потребує певного додаткового "втручання" з боку державних або уповноважених державою органів. Таке додаткове втручання отримало назву правозастосування. Необхідність у ньому виникає тоді, коли внаслідок виняткової важливості певних суспільних відносин існує потреба як найповніше враховувати їхню специфіку та усунути перепони для їх нормального функціонування, для чого доцільним стає звернення до засобів індивідуального правового регулювання.

У першому питанні слід надати загальну характеристику правозастосування, розкрити його риси та різновиди. Слід також назвати основні підходи до природи правозастосування, що представлені в загальній теорії держави і права, зокрема різні підходи до визначення співвідношення між правозастосуванням і такими формами реалізації права як дотримання, виконання, використання.

Друге питання присвячено розкриттю стадій правозастосовної діяльності, виокремлення яких носить умовний характер і дозволяє більш глибоко розкрити її сутність. Розгляд цього питання має включати виділення таких стадій правозастосування як встановлення фактичних обставин справи, аналіз юридичної основи її вирішення та винесення рішення у справі. Доцільно проаналізувати інші представлені в юридичній літературі підходи до виокремлення стадій правозастосування, визначити, які з них найбільш повно розкривають характер правозастосовної діяльності.

При розгляді третього питання слід коротко охарактеризувати проблеми, які виникають при встановленні юридичної основи вирішення справи (з'ясування, що розглядуваний випадок не підлягає правовому регулюванню, занадто абстрактне формулювання приписів нормативно-правових актів, що потребують конкретизації, виявлення колізій у законодавстві, наяв-

ність прогалин тощо) та можливі шляхи їх подолання. Окремо слід розкрити роль тлумачення права при встановленні юридичної основи вирішення справи.

Четверте питання присвячено одному з найбільш дискусійних питань юридичної науки. Сутність так званих “складних справ” зводиться до того, що при вирішенні справи за умов наявності прогалини в законодавстві суд вимушений формулювати певне нове правило, посилаючись на загальні принципи права. Тому при зверненні в ході правозастосування до аналогії права з’являються елементи правозакріплення, але зберігається основна мета цього виду діяльності – вирішити конкретну справу, сприяючи при цьому реалізації певних вимог права – чи то закріплених у приписах позитивного права, чи то виведених із змісту принципів права.

У межах четвертого питання необхідно також розглянути природу юридичної діяльності з визнання нормативно-правових актів незаконними чи неконституційними в межах адміністративного або конституційного судочинства з точки зору того, чи є така діяльність правозастосовною і до яких правових форм дієносності держави вона належить.

Рекомендована література

1. Барак А. Судейское усмотрение / А. Барак; пер. с англ. – М.: «Норма», 1999. – 376 с.
2. Бринцев В. Застосування та інтерпретація стандартів (принципів) правової держави в конституційному судочинстві / В. Бринцев, І. Андрющенко // Вісн. Конституційного Суду України. – 2008. – № 2. – С. 73-83.
3. Васьковский Е.В. Цивилистическая методология. Учение о толковании и применении гражданских законов / Е.В. Васьковский. – М.: Центр ЮрИнфоР, 2002. – 508 с.
4. Верещагин А.Н. Судебное правотворчество в России. Сравнительно-правовые аспекты / А.Н. Верещагин. – М.: Международн.отношения, 2004. – 344 с.
5. Вибрані рішення Європейського суду з прав людини щодо України. – 2005. – Х.: Права людини, 2008. – 536с.

6. Горшенев В.М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе / В.М. Горшенев. – М.: Юрид. лит., 1972. – 258 с.
7. Гук П.А. Судебный прецедент: теория и практика / П.А. Гук. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 128 с.
8. Загайнова С.К. Судебный прецедент: проблемы правоприменения / С.К. Загайнова. – М.: НОРМА, 2002. – 176 с.
9. Капліна О.В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права: монографія / О.В. Капліна. – Х.: Право, 2008. – 296 с.
10. Лазарев В.В. Применение советского права / В.В. Лазарев. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1972. – 200 с.
11. Марченко М.Н. Судебное правотворчество и судебское право / М. Н. Марченко. – М.: Проспект, 2007. – 510 с.
12. Недбайло П.Е. Применение советских правовых норм / П.Е. Недбайло. – М.: Юридическая литература, 1960. – 511 с.
13. Павлишин О.В. Оптимізація правозастосовчої діяльності: теоретико-правові та логіко-філософські засади: навч. посіб. для студ. та слухачів Навчально-наук. ін-ту заоч. та дистанц. навчання / О.В. Павлишин; Київський нац. ун-т внутрішніх справ; кафедра філософії права та юридичної логіки. – К., 2008. – 123 с.
14. Погребняк С. Роль принципу верховенства закону для подолання ієрархічних колізій / С. Погребняк. – Вісн. Акад. прав. наук України. – 2000. – № 4. – С. 247-259.
15. Правоприменение: теория и практика / Отв.ред. Ю.А. Тихомиров. – М.: Формула права, 2008. – 432 с.
16. Смородинський В. Деякі питання судового тлумачення / В. Смородинський // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2000. – № 4. – С.239-247.
17. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / С. Шевчук. – К.: Реферат, 2007. – 640 с.
18. Шевчук С.В. Основи конституційної юриспруденції / С.В. Шевчук. – К.: Український центр правничих студій, 2001. – 302 с.

Тема 11. Прогалини в законодавстві та шляхи їх подолання й усунення

План

1. Поняття прогалин у законодавстві.
2. Види прогалин у законодавстві.
3. Засоби подолання прогалин у законодавстві.
4. Засоби усунення прогалин у законодавстві.

У першому питанні курсової роботи необхідно сформулювати поняття прогалини в законодавстві. При цьому слід виходити з того, що прогалини в законодавстві зазвичай визначають як повну або часткову відсутність законодавчої регламентації певної групи суспільних відносин, що потребують правового регулювання. Іншими словами, йдеться про нестачу для вирішення існуючої проблеми такого припису, який за сенсом його тексту (навіть при найбільш широкому трактуванні) підлягав би застосуванню в даному конкретному випадку.

Характеризуючи прогалини, доцільно пам'ятати, що вони представляють собою один із видів внутрішніх неузгодженостей (дефектів, деформацій) у системі законодавства. У такому разі слушним виглядає порівняння прогалин з іншими видами дефектів у законодавстві: наприклад, з колізіями в законодавстві, зайвим дублюванням приписів, нераціональним розташуванням норм та логічною недосконалістю правових конструкцій.

Крім того, відштовхуючись від ідеї багатоджерельності сучасного права, слід з'ясувати різницю між прогалинами в праві і законодавстві.

Друге питання має бути присвячене дослідженню видів прогалин у законодавстві. Насамперед слід з'ясувати різницю між первісними та наступними прогалинами. Так, якщо первісні прогалини існують на момент набрання чинності нормативно-правовими актами, то наступні прогалини з'являються

внаслідок подальшого розвитку суспільних відносин, які мають регулюватися правом. З'ясовуючи причини існування цих видів прогалин, слід висловити думку, чи існує можливість уникнення первинних та/або наступних прогалин, та обґрунтувати власний висновок.

Крім того, у роботі слід врахувати, що прогалини в законодавстві можуть бути класифіковані залежно від того, чи можна подолати прогалину під час правозастосування (переборні й непереборні прогалини), а також чи охоплюється існування прогалин умислом законодавця (навмисні й ненавмисні прогалини). У свою чергу повна або часткова відсутність законодавчої регламентації певної групи суспільних відносин може свідчити про існування повної або часткової прогалини.

У третьому питанні має бути досліджені засоби подолання прогалин у законодавстві – аналогія закону й аналогія права. Слід продемонструвати, що в основі аналогії закону й аналогії права лежить логічний прийом аналогії і розкрити його суть. Крім того, слід з'ясувати, що використання аналогії побудовано на уявленні про внутрішню послідовність права і на презумпції послідовності законодавця: якщо б він передбачав цей випадок, то вноормував би його так само, як вирішив унормувати схожі з ним по суті випадки.

В обов'язковому порядку слід дослідити питання про можливість застосування аналогії в різних галузях права. Необхідно пам'ятати, що можливість застосування норм за аналогією прямо передбачена в окремих законодавчих актах. У роботі слід навести кілька прикладів таких актів.

Водночас слід урахувати, що за аналогією не можуть застосовуватися норми публічного права, що спрямовані на обмеження прав і свобод громадян з метою охорони громадського порядку і безпеки. Класичним прикладом тут є заборона аналогії в кримінальному праві, унаслідок чого склади злочинів не можуть встановлюватися за аналогією (принцип «*nulla poena sine lege*»). З ч. 2 ст. 19 Конституції України впливає заборона визначення за аналогією додаткових до встановлених Конституцією та законами повноважень органів

державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, а також підстав та способів їх дій. У роботі має бути запропоноване пояснення необхідності подібних заборон.

Крім того, слід з'ясувати, що застосування аналогії виключається, коли закон свідомо поширює свої приписи лише на прямо передбачені ним випадки, що є доказом того, що цей припис не має сили щодо інших випадків (так званий висновок від протилежного), і навести відповідні практичні приклади.

Характеризуючи аналогію закону, слід виходити з того, що вона представляє собою вирішення справи на основі норми права, що регулює найбільш подібні («аналогічні») суспільні відносини. Окремим випадком аналогії закону є субсидіарне застосування норм права, або міжгалузєва аналогія. Вона передбачає застосування нормативного припису, який регулює подібні за суттєвими ознаками відносини в суміжних галузях. При цьому слід навести конкретні приклади вирішення справ завдяки застосуванню аналогії закону (у тому числі завдяки субсидіарному застосуванню).

Необхідно звернути увагу на те, що на законодавчому рівні існують кілька підходів до визначення аналогії права. Так, Цивільний і Сімейний кодекси пов'язують аналогію права з регулюванням відносин відповідно до загальних засад певної галузі законодавства. Водночас Цивільний процесуальний кодекс пропонує судові виходити із загальних засад законодавства, а Кодекс адміністративного судочинства – з конституційних принципів і загальних засад права. Слід висловити думку, який підхід виглядає більш обґрунтованим.

При висвітленні четвертого питання необхідно продемонструвати різницю між подоланням та усуненням прогалин, а також пояснити, чому засобом усунення прогалин у законодавстві є лише правотворча діяльність. У цьому контексті слід навести кілька прикладів усунення прогалин в українському законодавстві.

Рекомендована література

1. Васьковський Е. В. Цивилистическая методология.

Учение о толковании и применении гражданских законов / Е. В. Васильковский. – М. : АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. – 508 с.

2. Власенко Н. А. Логико-структурные дефекты системы советского права // Правоведение.– 1991.– № 3.– С. 21–28.

3. Вовк І. Кримінально-процесуальна аналогія та інші правові категорії / І. Вовк // Вісник Львівського університету. Серія Юридична. – Випуск 50. – Львів, 2010. – С. 340–345. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlnu_yu/2010_50/340стр50.pdf

4. Забигаило В. К. Проблема «пробелов в праве» (К критике буржуазных теорий) / В. К. Забигаило. – К. : Наукова думка, 1974. – 136 с.

5. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник / Н. И. Кондаков. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Наука, 1975. – 720 с.

6. Лазарев В. В. Пробелы в праве и пути их устранения / В. В. Лазарев. – М. : Юрид. лит., 1974. – 184 с.

7. Малишев Б. В. Застосування норм права (теорія і практика) / Б. В. Малишев, О. В. Москалюк / За заг. ред. Б. В. Малишева. – К. : Реферат, 2010. – 260 с.

8. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України : в 4 т. Т. 4. Методологія тлумачення нормативно-правових актів України / Відп. ред. В. Г. Ротань. – К. : Юридична книга ; Севастополь : Ін-т юрид. дослід., 2008. – 848 с.

9. Недбайло П. Е. Применение советских правовых норм / П. Е. Недбайло. – М. : Госюрлитиздат, 1960. – 511 с.

10. Погребняк С. Роль основоположних принципів у застосуванні права / С. Погребняк // Проблеми філософії права. – Том VI-VII. – Київ-Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – С. 124–134. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Pfp/2008_2009_6_7/124%20Pohrebnyak.pdf

11. Пономаренко Ю.А. Застосування кримінального закону за аналогією як засіб подолання прогалини у ньому / Ю. А. Пономаренко // Кримінальне право України: теорія і практика. 2006. № 2. – С. 9-18.

12. Циппеліус Р. Юридична методологія / Р. Циппеліус ;

пер. з нім. – К. : Реферат, 2004. – 176 с.

13. Тарануха В. П. Аналогія закону й аналогія права як способи подолання прогалин у праві / В. П. Тарануха // Науковий вісник Чернівецького університету : Збірник наук. праць. – Випуск 435 : Правознавство. – Чернівці : Рута, 2008. – С. 5–9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lawreview.chnu.edu.ua/article.php?lang=ua&visnuk=35&article=785>

14. Шмаленя С. В. Особливості застосування аналогії права при вирішенні юридичних справ: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / С. В. Шмаленя; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2009. – 20 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2009/09ssvvyv.zip>

15. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 1 : А–Г. – 672 с.

16. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 5 : П–С. – 2003. – 736 с.

Тема 12. Правова соціальна держава і громадянське суспільство

План

1. Верховенство права і правова держава.
2. Поняття громадянського суспільства: інституціональний підхід.
3. Взаємозумовленість громадянського суспільства і правової держави, головні напрямки їх взаємодії.
4. Соціальна держава як результат еволюції громадянського суспільства і якісна характеристика правової держави

Розкриваючи перше питання, слід спочатку зосередитися на історичних процесах формування і затвердження принципу верховенства права, змістовній характеристиці останнього. До-

цільно охарактеризувати розвиток ідей про обмеження держави справедливим законом, починаючи від стародавніх часів й до 20 століття. При цьому слід підкреслити, що починаючи з 20 століття доктрина верховенства права стала загально визнаною в європейському просторі і міжнародному праві. Необхідно змістовно охарактеризувати сутність принципу верховенства права, його самостійне значення і відмінність від принципу законності.

Далі слід показати, що в сучасності доктрина верховенства права розглядається у невідривному зв'язку з теорією правової держави. Верховенство права є однією з засадничих ознак правової держави. Окрім цього необхідно змістовно охарактеризувати й інші ознаки правової держави: безумовне визнання, законодавче закріплення, реальне здійснення і гарантування державою невід'ємних прав і свобод людини; поділ державної влади; взаємна відповідальність держави і особи; наявність незалежного й ефективного суду; високий рівень правової культури суспільства.

У другому питанні доцільно охарактеризувати процеси формування громадянського суспільства та розвиток наукових уявлень про нього. Необхідно акцентувати на існуванні численних наукових підходів до розуміння громадянського суспільства і підкреслити значення інституціонального підходу до його усвідомлення. Далі слід зосередитися на змістовній характеристиці ознак громадянського суспільства з точки зору інституціонального підходу. Слід підкреслити, що відповідно до останнього громадянське суспільство тлумачиться як сукупність недержавних об'єднань (інститутів громадянського суспільства). Необхідно охарактеризувати головні ознаки громадянського суспільства: його обумовленість безумовними життєвими потребами та інтересами людей; визнання людини найвищою соціальною цінністю, рівність та невід'ємність її прав і свобод; автономність стосовно держави; забезпечення самостійної, ініціативної реалізації потреб та інтересів, утілених в правах і свободах людини; функціонування на основі принципів самоорганізації та самоврядування; інституціональний характер; функціонування в межах правового поля; зв'язок з правовою державою.

В третьому питанні слід змістовно розкрити взаємозумо-

вленість громадянського суспільства і правової держави. Необхідно охарактеризувати значення громадянського суспільства для правової держави (воно виступає соціальним фундаментом формування і функціонування влади в суспільстві; сферою реального здійснення прав і свобод людини; середовищем, в якому формується право). При цьому слід проаналізувати інститути громадянського суспільства, підкреслити їх роль як таких, що обмежують державну владу, підпорядковують її потребам громадянського суспільства. Водночас, необхідно показати, що громадянське суспільство не може існувати без правової держави, тобто воно не є самодостатнім. Саме правова держава формує інтеграційні засади громадянського суспільства; гарантує права і свободи людини; формулює і забезпечує дію права, охороняє правопорядок.

В четвертому питанні слід розкрити етапи формування соціальної держави, акцентувати увагу на тому, що соціальна держава є продуктом еволюції громадянського суспільства і правової держави. Необхідно охарактеризувати соціальну державу як таку, що ґрунтується на принципі соціальної справедливості і своє призначення вбачає в забезпеченні громадянського миру і злагоди в суспільстві. Доцільно охарактеризувати моделі соціальної держави, що існують в сучасному світі. Зокрема, йдеться про «позитивну державу», власне соціальну державу, «державу добробуту». Також слід акцентувати на відмінностях держав соціально-демократичної орієнтації, які формуються в країнах розвинутого капіталізму і країнах, які трансформуються від «казарменого» соціалізму до держави соціально-демократичної орієнтації. Необхідно проаналізувати власні універсальні ознаки соціальної держави: 1) вона є продуктом еволюції громадянського суспільства; 2) вона є якісною характеристикою правової держави; 3) гарантує забезпечення і захист соціальних прав людини; 4) характеризується наявністю розвинутого соціального законодавства; 5) передбачає існування соціально орієнтованої ринкової економіки; 6) її соціальною базою виступає середній клас.

Рекомендована література

1. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / За ред. Рудича Ф.М. – К.: Парламентське вид-во, 2006. – 412 с.
2. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації / Пер. з нім. – К.: ППС-2002, 2007. – 436 с.
3. Заєць А.П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду. – К.: Парламент. вид-во, 1999. – 247.
4. Конституційна держава та права людини й основоположні свободи: Україна та європейський досвід: Монографія / Автор. колектив. – Ужгород: Мистецька лінія, 2008. – 348 с.
5. Пасько Я.І. Соціальна держава і громадянське суспільство: співпраця versus протистояння. – К.: ПАРАПАН, 2008. – 272 с.
6. Петришин О. Громадянське суспільство – гарант економічної та соціальної стабільності // Проблеми правового забезпечення економічної та соціальної політики в Україні: Матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 24 – 25 травня, 2005 р.). – Х.: Нац. юрид. акад. імені Ярослава Мудрого, 2005. – С. 49 – 54.
7. Петришин О. Громадянське суспільство – підґрунтя формування правової держави в Україні // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2 – 3 (33 – 34). – С. 142 – 161.
8. Петришин О. Громадянське суспільство і держава: питання взаємовідносин // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – № 4 (47). – С. 3 – 12.
9. Петришин О.В. Громадянське суспільство: особливості формування концепції та становлення // Проблеми законності. – 2001. – Вип. 50. – С. 6 – 13.
10. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика). – Х.: Право, 2008. – 240 с.
11. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: Монографія / Автор. колектив. – Х.: Право, 2009. – 359 с.
12. Рабінович П. Верховенство права (за матеріалами Страсбурзького Суду та Конституційного Суду України) // Вісник

Академії правових наук України. – 2006. – № 2 (45). – С. 3 – 16.

13. Рабінович П. Громадянське суспільство і права держава (загальнотеоретичні міркування) // Українське право. – 1996. – № 3. – С. 22 – 34.

14. Смородинський В.С. Влада в громадянському суспільстві: вступ до дослідження засад суддівської діяльності // Проблеми законності. – 2007. – С. 3 – 11.

15. Яковюк І. Соціальна держава: до визначення змісту поняття // Вісник Академії правових наук України. – 2001. – № 3 (26). – С. 37 – 47.

16. Яковюк І.В. Соціальна і права держава: співвідношення понять // держ. буд-во та місцеве самоврядування. – 2001. – Вип. 1. – С. 99 – 105.

Тема 13. Демократія як форма реалізації народовладдя

План

1. Демократія: від витоків до сьогодення. Сучасні концепції демократії.
2. Сутність, принципи та передумови демократії.
3. Народовладдя як фундамент демократичної правової держави.
4. Форми та інститути демократії та їх правове закріплення.
5. Стан та проблеми розвитку демократії в сучасній Україні.

У першому питанні потрібно охарактеризувати різноманітність та розвиток уявлень про демократію, еволюцію її основних форм – від античної прямої демократії до сучасних систем представницької демократії. При цьому слід провести порівняльну характеристику античної і сучасної демократії, акцентувати на особливостях демократій «третьої хвилі», які сформовані в пост-тоталітарних суспільствах. Серед сучасних концепцій демократії окрему увагу необхідно приділити захисній (демократії, заснова-

ній на правах і свободах людини), процедурній, елітарній, учасницькій (партисипаторній), плюралістичній концепціям демократії та вказати, у чому полягає відмінність між ними.

Висвітлення другого питання передбачає розкриття сутнісних ознак демократії, таких як визнання народу верховним суверенним носієм і джерелом державної влади, визнання політичної свободи громадян, політичної рівноправності їх участі у формуванні органів держави і організації контролю за їх діяльністю, державний характер, реальна можливість народу періодично змінювати склад представницьких органів, правозаконність, взаємна відповідальність держави і громадянина.

Необхідно також розглянути основні принципи демократії: закріплення та гарантованість прав і свобод людини, їх пріоритет при формуванні і здійсненні політики держави, політична багатоманітність, гласність, поділ влади, залучення населення до вирішення питань державного значення. Також доцільно проаналізувати співвідношення демократії і народовладдя, демократії і самоврядування. Серед передумов становлення демократії в сучасному світі потрібно вказати на найважливіші з них: розвиненість громадянського суспільства – системи автономних соціальних інститутів, за допомогою яких громадяни задовольняють власні потреби і захищають свої інтереси; наявність приватної власності на засоби виробництва і ринкових економічних відносин; належний рівень громадянської політичної і правової культура.

Розкриваючи третє питання потрібно вказати на те, що народовладдя є не тільки системотворчою, сутнісною ознакою та визначальним принципом демократії, а і фундаментом демократичної правової держави. Потрібно дослідити різні аспекти народовладдя, надати його визначення. Необхідно розглянути такі його складові, як «народ» і «влада». Важливо також встановити співвідношення таких категорій, як «національний суверенітет», «народний суверенітет», «державний суверенітет», «народовладдя». При цьому необхідно підкреслити, що первинним і єдиним джерелом влади, а також засновником держави є народ, він наділяє державу владною функцією, але водночас залишає за собою право здійснювати контроль за державою. Наприкінці

слід охарактеризувати основні засоби останнього (строковість обіймання посад, можливість проведення позачергових виборів, відкритість та доступність інформації про діяльність держави та інші).

Розглядаючи четверте питання, необхідно охарактеризувати основні форми демократії (реалізація і гарантування захищених законом демократичних прав людини і громадянина; діяльність державних органів на основі демократичних принципів; форми здійснення народовладдя – безпосередня (пряма) і представницька). Потрібно також вказати, які існують інститути демократії, надати їх характеристику. При цьому важливо показати, що форми і інститути демократії виступають ключовими інструментами здійснення влади в демократичній державі.

Розкриваючи останнє питання, необхідно висвітлити історичний розвиток демократії в Україні, охарактеризувати явища і процеси, які позитивно або негативно впливають на формування демократичної держави.

Рекомендована література

1. Колодій А., Копейчиков В., Цвік М. Народовладдя як основа представницької демократії // Українське право. – 1995. – №1(2). – С.14-23.
2. Нудненко Л.А. Теория демократии. – М.: Юристь, 2001. – 95 с.
3. Основи демократії: Навч. посіб. / За заг. ред. А. Колодій. – Вид. 2-ге, стереотипне. – К.: АйБі, 2004. – 668 с.
4. Петришин О. Народовладдя – основа демократичної, правової, соціальної держави // Право України. – 2009. – №6. – С. 4–11.
5. Погорілко В.Ф. Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики. – К.: Ін-т держави і права НАН України, 2001. – 356 с.
6. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Референдуми в Україні: історія та сучасність. – К.: Ін-т держави і права НАН України, 2000. –248 с.
7. Погорілко В. Основні засади теорії безпосередньої

демократії // Право України. – 2001. – № 8. – С. 26-32.

8. Сенчук В.В. Поняття та ознаки демократичної держави: теоретико-правовий аспект // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – 2009. – Вип. 44. – С. 110-117.

9. Скрипнюк О. Верховенство права і демократія: концептуальні питання взаємозв'язку// Вісн. Акад. прав. наук України. – 2008. – № 2(53). – С.13-23.

10. Теория социалистической демократии (избранные фрагменты) // Проблеми теорії права і конституціоналізму у працях М.В. Цвіка / упоряд.: О.В. Петришин, С.В. Шевчук, О.Р. Дашковська та ін.; відп. за вип. О.В. Петришин. – Х.: Право, 2010. – С. 147 -200.

11. Тодика О.Ю. Народовладдя на трансформаційному етапі розвитку держави і суспільства. – Х.: Право, 2007. – 480 с.

12. Ханкевич О.И. Античная демократия //Право и демократия. Вып.20. – Мн., 2009. – С.150 – 168.

13. Цвік М.В. Форми безпосередньої демократії //Конституційне право України/ За ред. В.Я. Тація, В.Ф. Погорілка, Ю.М. Тодики : Підручник. – К., 1999. – С.148-168.

14. Цветков В.В. Демократія і державне управління: теорія, методологія, практика. – К., 2007. – 336 с.

15. Шаповал В. Безпосередня демократія і представницька демократія у взаємозв'язках // Право України. – 2004. – №8. – С.8-12.

16. Шипілов Л.М. Народовладдя як основа демократичної держави. – Х.: ФІНН, 2009. – 216 с.

Тема 14. Правова система суспільства

План

1. Поняття й характерні особливості правової системи.
2. Проблема структуризації правової системи.
3. Типологія правових систем.
4. Місце національної правової системи серед правових сімей сучасності.
5. Напрями й тенденції розвитку правової системи

України.

У трансформаційних змінах, що відбуваються сьогодні в Україні, пріоритетна роль належить праву, функціонуючому у вигляді цілісної правової системи, що відображає цілісний правовий світ, який має свою життєву організацію, джерела, архетипи, історію. Формування в Україні національної правової системи є проявом єдності суспільства, одним з важливих напрямків реалізації державного суверенітету, підвищення ефективності та якості правового регулювання, формування засад правової державності, поваги до прав та свобод людини і громадянина.

Розглядаючи перше питання теми необхідно визначити, що цінність поняття “правова система” полягає в тому, що воно дає додаткові аналітичні можливості для комплексного аналізу сутності правової сфери життя суспільства. Таким чином, правова система становить собою право, взяте в цілісно-понятійному, розгорнутому й функціональному стані. Інакше кажучи, право існує, формується й функціонує у вигляді правової системи. Відповідно і правову систему можна розуміти як цілісний і структурований комплекс правових явищ, що функціонує для врегулювання суспільних відносин, досягнення певного соціально значимого результату.

При розгляді другого питання доцільно визначити різні підходи до структури правової системи, і орієнтуючись на методологічний арсенал системного підходу, необхідно в дослідженні правової системи вирізнити суб’єктний, нормативний, інтелектуально-психологічний, діяльнісний, результативний складники.

Розглядаючи типологію правових систем слід підкреслити, що поняття “правова система” тісно пов’язано з проблематикою порівняльного правознавства, служить для позначення певної єдності правових систем, що мають тотожні юридичні ознаки. Таким чином, в роботі необхідно визначити основні сім’ї правових систем, тобто (а) романо-германську правову сім’ю, де на першому місці стоїть закон; (б) англо - американську правову сім’ю, де домінуюче значення має судова практика, прецедент; (в) релігійну правову сім’ю - де визначальну роль відіграє релігія; г) традиційну правову сім’ю; (д) соціалістична правова сім’я - де провідна роль належала партійній ідеології.

Відповідаючи на питання про місце національної правової системи серед правових систем сучасності, необхідно визначити, що існує велика кількість думок, концепцій в яких обґрунтовується відношення правової системи України до різних правових сімей сучасності, серед яких романо-германська, євразійська, східноєвропейська, слов'янська. В цьому питанні необхідно також підкреслити, що враховуючи особливості національної правової системи України доцільно її відносити до особливої, східноєвропейської групи романо-германської правової сім'ї.

Стосовно останнього питання, то тут перш за все необхідно зазначити, що українська правова система, будучи складовою частиною громадської й державної організації, функціонує згідно із сформованою в суспільстві ідеологією демократичної правової держави при безпосередній ролі державних органів у її формуванні й з урахуванням політико-правових особливостей українського суспільства. Таким чином, виокремлюються наступні напрямки розвитку правової системи України, серед яких є оновлення понятійного апарату правової науки з метою поглиблення праворозуміння, розробка механізмів реалізації конституційного принципу верховенства права, забезпечення законності й підтримання правопорядку, забезпечення інтересів людини як найвищої соціальної цінності, повага до прав та свобод людини і громадянина, підвищення рівня їх забезпечення, підвищення якості й ефективності законодавства, підвищення рівня судового захисту прав та свобод людини і громадянина, підтримка розвитку системи приватного права.

Рекомендована література

1. Алексеев С.С. Восхождение к праву. Поиски и решения. - М.: Норма, 2001. – 748 с.
2. Алексеев С.С. Общая теория права:учеб. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 576 с.
3. Вступ до теорії правових систем: Монографія/ За редакцією Зайчука О.В., Оніщенко Н.М. – К.: Юридична думка, 2006. – 430 с.
4. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые си-

- стемы сучасності. – М.: Міжнарод. відносини, 1999. – 399 с.
5. Карбонье Ж. Юридическа соціологія: Учебник. – М.: Юрид. літ., 1986. – 340 с.
 6. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти). – К.: ІДП НАН України, 2003. – 304 с.
 7. Марченко М.Н. Сравнительное правоведение. Общая часть. Учебник для юрид. вузов. – М.: Зерцало, 2002. – 551 с.
 8. Оборотов Ю.М. Правова система України в Євразійській правовій сім'ї // Наук. пр. Одес. Нац. Юрид. акад. Т.3. – Одеса: Юрид. літ., 2004. – С.28-37.
 9. Оборотов Ю.Н. Традиції і новачи в правовому розвитку. – Одеса: Юр. літ.-ра, 2001. – 147 с.
 10. Оніщенко Н.М. Правова система: проблеми теорії: Монографія.-К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, - 2002. - С. 53 -55.
 11. Порівняльне правознавство (теоретико-правове дослідження): Монографія / За ред. О. В. Зайчука, Н.М.Оніщенко. – К.: «Видавництво Фенікс», 2007. – 182 с.
 12. Порівняльне правознавство: Підручник / За заг.ред. В.Д.Ткаченка. – Х.: Право, 2003. – 270 с.
 13. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. – Т.1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за Заг.ред. М.В.Цвіка, О.В.Петришина. – Х.: Право, 2008 – 728 с.
 14. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України//Відом. Верхов. Ради України. – 2004. – №29. – Ст.7.
 15. Рабинович П.М. Основи загальної теорії права та держави: Навч. посібник. – Львів: Край, 2008. – С.137-138.
 16. Скакун О.Ф. Правова система України на правовій карті світу. Доп. №1. –Х.: Еспада, 2004. – 95 с.
 17. Хаустова М.Г. Національна правова система за умов розбудови правової демократичної державності в Україні. – Х.: Право, 2008. – 160 с.

Навчальне видання

Електронне видання

**ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ
З ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА**

галузь знань 0304 “Право”,
освітньо-кваліфікаційний рівень “Бакалавр”,
напрямок підготовки 6.030401 “Правознавство”

для студентів I курсу денних факультетів

У к л а д а ч і: ПЕТРИШИН Олександр Віталійович,
АВРАМЕНКО Людмила Вікторівна,
БИЛЯ-САБАДАШ Ірина Олександрівна,
БОГАЧОВА Людмила Леонідівна,
ВОВК Дмитро Олександрович,
ВОРОНІНА Марина Анатоліївна,
ДАШКОВСЬКА Олена Ростиславівна,
ОЛЕЙНИКОВ Сергій Миколайович,
ПАВЛОВСЬКА Людмила Миколаївна,
ПОГРЕБНЯК Станіслав Петрович,
ПРОТАСОВА Вікторія Євгенівна,
ПУШНЯК Олексій Віталійович,
СМОРОДИНСЬКИЙ Віктор Семенович,
УВАРОВА Олена Олександрівна,
ХАУСТОВА Марина Геннадіївна,
ХОМЕНКО Олена Василівна,
ХРИСТОВА Ганна Олександрівна,
ШИПІЛОВ Леонтій Миколайович.

Відповідальна за випуск *О. В. Петришин*

(в авторській редакції)

Підп. до друку .03.2013. Формат 60x84 ¹/₁₆.
Вид. № 40. Зам. № 40.